

קווים לדמותו של המורה בישראל

הרב אריאל פיקאר

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. אכלושי דמחוזא
- ג. הרחבת דין "אכלושי" למקצוע ההוראה
- ד. לא כל הרוצה ליטול את השם

א. הקדמה

רבות כבר נכתב ועוד יותר נאמר בדיון על דמותו של המורה. אין ספק שהרבה מיכולתו של המורה להנחיל תורה וערכים לתלמידיו מצויה באישיותו של המורה עצמו. מעבר לידע, ליכולת הפדגוגית, ולכל דבר אותו ניתן לקנות בהכשרה מיקצועית נכונה, קיים המורה כאדם. יחסו של המורה לעבודתו נובעת בראש ובראשונה מאישיותו.

עיון זה מביא אותנו לפרק השוכר את האומנין שבמסכת בבא מציעא. באותו חלק העוסק בזכויותיהם של האומנים ובעלי המלאכה. מתוך בירור אופים המיוחד של "אכלושי דמחוזא" בוקעת ועולה בפירושי הראשונים דמותו המיוחדת של המורה.

ב. אכלושי דמחוזא

כך שנינו במסכת בבא מציעא עז ע"א:

"ואמר רבא: האי מאן דאגר אגורי לעבידתא ושלים עבידתא בפלגא דיומא, אי אית ליה עבידתא דניחא מינה - (יהיב להו), אי נמי, דכותה - מפקד להו, דקשה מינה - לא מפקד להו, ונותן להם שכרן משלם."

כלומר, מדובר בפועלים שנשכרו ליום עבודה שלם, אולם סיימו את העבודה המתוכננת לאותו היום במחצית היום. לדברי רבא יכול בעל הבית לתת להם עבודה נוספת עד לסוף היום, ובלבד שתהיה שווה או קלה מן העבודה המקורית אליה נשכרו. אם אין בנמצא עבודה כזאת הרי שעל בעל הבית לשלם לפועלים אלו שכר מלא של יום עבודה שלם, אף שלמעשה עבדו רק מחצית היום.

על כך מקשה הגמרא :

”אמאי? וליתיב להו כפועל בטל!”

כפי המקובל בסוגיא, פועלים שנשכרו לעבודת היום ואינם עובדים מפני אשמתו של בעל הבית מקבלים על יום העבודה שכר בטלה ואינם מקבלים שכר עבודה מלא. מדוע כאן דורש רבא לשלם לפועלים הבטלים מחצית היום שכר מלא?
מתרצת הגמרא :

”כי קאמר רבא באכלושי דמחוזא, דאי לא עבדי חלשי .”

מדובר, אם כן, בסוג מסוים של פועלים המצויים בעירו של רבא - מחוזא. פועלים אלו ניזוקים מעצם הבטלה ולכן יש לשלם להם פיצוי הולם.
על השם ”אכלושי” נאמרו מספר פירושים¹ :
רש”י :

”אכלושי דמחוזא - במחוזא שהוא עירו של רבא היו בני אדם הרגילים לשאת משאות תמיד, וכשיושבין בטלים קשה להן”
רמב”ם הלכות שכירות פרק ט הלכה ז :

”השוכר את הפועל לעשות מלאכה כל היום ושלמה המלאכה בחצי היום אם יש לו מלאכה אחרת כמותה או קלה ממנה עושה שאר היום, ואם אין לו מה יעשה נותן לו שכרו כפועל בטל, ואם יהיה מן החופרים או עובדי אדמה וכיוצא בהן שדרכו לטרוח הרבה ואם לא יעשה במלאכה יחלה נותן לו כל שכרו”

ג. הרחבת דין ”אכלושי” למקצוע ההוראה

הראשונים הרחיבו את דין ”אכלושי דמחוזא” גם למחוזות אחרים. הדמות המקבילה שעמדה לפניהם לא היתה הסבל או עובד האדמה איש השדה אלא דווקא יושבי האוהלים, אהלה של תורה, מלמדי הדרדקי.
כך כותב הרא”ש (פ”ו סימן ג) :

”ומכאן פסק רבינו יואל ז”ל שמי ששכר מלמד לבנו, וחלה התלמיד אי לא שכיח דחלה פסידא דמלמד, ואי שכיח דחלה, אישכיח מלמד במתא ומכיר ענין התלמיד פסידא דמלמד, ואי לא שכיח במתא פסידא דבעה”ב. ויהיב

1. ראה גם הסברו של ש”י פרידמן למלה זו במאמרו : תיקוני ערכים למילון התלמודי (ג), בתוך : מחקרי תלמוד ב’.

ליה שכרו משלם, ולא כפועל בטל, דכל לומדי תורה דמי לאוכלסי
 דמחוזא, שהבטלה גורם להם שיכחה וכובד איברים."

 ובהגהה שם בשם מהרי"ח נשאלה על דברי הרא"ש השאלה הבאה :

 "ודבר תמוה הוא! והלא אפשר לו ללמוד בעצמו או ללמוד אחרים בחינם

 שלא יפסיד לימוד עצמו אם כן משתכר הוא בכך?"

 והשיב על כך בפלפולא חריפתא שם אות י :

 "ויראה לי דמללמוד בעצמו לא קשיא כלל. דאינו דומה ללומד עם תלמיד

 שצריך עמל ויגיעה רבה ונמצא עכשיו שאינו עמל כל כך גורם לו כובד

 איברים. ומללמוד אחרים נמי אין כאן תימה... דאטו משום דטובת הפועל

 הוא משום הכי יפטור הבעל הבית?"

 דברים דומים מופיעים בחידושי הריטב"א לב"מ ע"א (ד"ה כשבאת) :

 "...דהא נוח לו לאדם לעשות מלאכת שמים מליבטל הימנה, וגם יותר טוב

 הוא לו שילמוד עם אחרים משילמוד לעצמו, דכשהוא מלמד אחרים עושה

 מצות לימוד וחכמתו מתקיימת יותר כדאיתא במסכת מכות (י ע"א) גבי

 ומי אוהב בהמון לו תבואה²."

הראשונים ראו במורה המלמד תורה את תלמידיו אדם שההוראה היא חלק
 מרכזי באשיותו. ההוראה למורה היא סם החיים, בלעדיה הוא מרגיש חולשה
 גופנית "כובד איברים" כאלו שחלקי חיים נלקחו ממנו. זאת משום שהוא רואה
 בעבודתו "מלאכת שמים". מלאכה זו אם יעשנה הרי הוא מקיים מצווה חשובה
 "וחכמתו מתקיימת" ולעומת זאת "הבטלה גורם להם שיכחה".

ד. לא כל הרוצה ליטול את השם

יש מן הראשונים שהבינו שלא כל המתהדר בתואר מורה אכן נמצא במעלה הזו
 וכך כותב הרשב"א בשו"ת ח"א סימן אלף קנז (וכן באלף מב) :

 "ולענין פרעון זה תלוי בראיית בית דין. שאם מלמד זה הוא בענין שיהי
 טרחו בלמודו הנאה לו כשיבטלו בטל נותן לו שכרו משלם. ואם לאו נותן
 לו כפועל בטל מאותה מלאכה דבטיל מינה."

 וכך כותב הרמ"א בהגהה לשולחן ערוך חושן משפט סימן שלה סעיף א :

2. רבינא אמר : כל האוהב ללמד בהמון - לו תבואה. והיינו דאמר רבי : הרבה תורה למדתי מרבותי,
 ומחבירי יותר מהם, ומתלמידי יותר מכולן. רש"י : ללמד בהמון - מרבה תלמידים. לו תבואה - לפי
 שעל ידיהם ירבה הפלפול ונותן לב לתרץ קושיותיהם.

"הגה: מלמד שחלה התלמיד, נתבאר בסוף סימן של"ד (טור ריש סי' של"ד ורמב"ן בתשובה סי' א'), מקום שהוא פסידא דבעל הבית צריך ליתן לו שכרו משלם ולא כפועל בטל, דאי לא עבדי חלשי. ואפילו יש לו תלמידים אחרים שלומד עמהם, דדבורא לאחד דבור למאה (ב"י בשם הרשב"א ורבי ירוחם נכ"ט ח"ג). ואין בעל הבית יכול ליתן לו נער אחר ללמוד עמו (תשובת רמב"ן סימן א'). ויש אומרים דיוכל ליתן נער אחר המבין וחרף כראשון, אבל לא קשה ממנו (מרדכי פרק האומנין), וכן נראה לי להורות. **והא דצריכין ליתן למלמד שכרו משלם, היינו דוקא אם נראה לבית דין שנהנה בלמודו יותר מבטולו; אבל אם נראה לבית דין שנוח לו בבטול, אינו נותן לו אלא כשאר פועל בטל "**

בהיותי תלמיד במכון להכשרת מורים זכיתי ללמוד אצל המורה נחמה ליבוביץ' ע"ה. באחד השיעורים סיפרה לנו נחמה על אהבתה למקצוע ההוראה בו עסקה למעלה משישים שנה. "אני מוכנה לשלם כסף כדי ללמד (!) עד כדי כך. אין ספק שהדברים ניכרו בכל אחד מן השיעורים שלה. תלמיד הזוכה ללמוד ממורה כזה מפנים בעצמו את אהבת הלימוד.

על קברה ביקשה נחמה שיחרתו מילה אחת - המורה.